

بررسی میزان مسؤولیت پذیری اجتماعی شهروندان بندرعباس و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن

هدایت نیکخواه^۱، پریسا جهانشاهی فرد^۲

چکیده

این تحقیق، با هدف «بررسی مسؤولیت پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن» انجام شده است. چارچوب نظری مقاله با استفاده از نظریه‌های دورکیم، پارسونز، بورديو، پاتنام و زتومکا تدوین شده است. روش تحقیق، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق ساخته بوده است. جامعه‌ی آماری پژوهش شهروندان (۱۸ سال به بالای) شهر بندرعباس بوده‌اند. نمونه‌ی آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، گردآوری شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم شهر بندرعباس ۶۱/۶ و در مجموع بالاتر از حد متوسط می‌باشد. میزان مسؤولیت‌پذیری شهروندان در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی متفاوت است. کمترین مسؤولیت‌پذیری مردم بندرعباس در بُعد سیاسی است. تجزیه و تحلیل اطلاعات، مؤید فرضیه‌های تحقیق بوده و روابط معنادار متغیرهای مستقل پژوهش^۰ عام‌گرایی به میزان ۰/۲۳۵، اعتماد اجتماعی به میزان ۰/۲۶۱، دینداری به میزان ۰/۲۴۶- را با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد. از میان مؤلفه‌های متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی، درآمد تأثیری روی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نداشت، اما نوع شغل و تحصیلات با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

nikkhah@hormozgan.ac.ir

۱- استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه هرمزگان

۲- کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات هرمزگان

ارتباط داشتند. در این بین، متغیر اعتماد اجتماعی، بیشترین قدرت تبیین و اثرگذاری را بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی به میزان ۰/۲۹۱ داشته است.

کلید واژه‌ها: مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، شهروند، مسؤولیت‌پذیری فرهنگی

مقدمه

یکی از ویژگی‌ها و شاخص‌های توسعه‌یافتگی، توجه به حس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در میان شهروندان یک جامعه است که با گسترش نظام شهرنشینی و پیچیده شدن روابط در قالب تقسیم کار، به موضوعی جامعه‌شناختی و پراهمیت تبدیل شده است به طوری که مسؤولیت‌پذیری پایه‌ی شکل‌گیری جامعه‌ی مدنی است؛ چیزی که اگر بخواهیم به سمت توسعه و پیشرفت حرکت کنیم باید به آن دست یابیم. جامعه‌شناسان کلاسیک چون دورکیم، وبر زیمل از جمله مسائل جوامع مدرن را فردگرایی افراطی و کاهش اخلاق جمعی و اختلال در مسؤولیت‌پذیری عنوان کرده‌اند. به نظر آنها مشارکت جمعی، احساس تعلق، تعهد و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی امروزه در چالش با نوع مخربی از فردگرایی قرار گرفته‌اند (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۰۷-۲۰۸). با توجه به اینکه مسؤولیت‌پذیری دارای ابعاد مختلف فردی، اجتماعی و نهادی است، پایین بودن سطح مسؤولیت‌پذیری شهروندان در هریک از این سطوح سبب ایجاد مشکلات و مسائل فراوانی از جمله افزایش بی‌اعتمادی، افزایش و رواج ناهنجاریهای اخلاقی و اجتماعی مانند درگیری و خشونت و گاهی بی‌تفاوتی نسبت به حقوق دیگران و محیط زندگی افراد، تقلب، دروغ، چاپلوسی، ریاکاری به دلیل عدم رشد کافی فرهنگ مسؤولیت‌پذیری در جامعه شکل می‌گیرند که همگی تخریب‌کننده‌ی سرمایه‌ی اجتماعی خواهند بود.

به نظر می‌رسد اختلال در مسؤولیت‌پذیری با بسیاری از متغیرها و مؤلفه‌های اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی و مدیریتی در ارتباط بوده و این عوامل تبیین‌کننده‌ی این پدیده باشند؛ با این وجود به نظر می‌رسد نقش متغیرهای فرهنگی - اجتماعی در شکل‌گیری این امر و تقویت یا ضعف آن بیش از سایر عوامل باشد و این مسأله در جوامعی نظیر بندرعباس که از ترکیب و بافت جمعیتی، فرهنگی، اجتماعی و قومی نامتجانسی

برخوردارند و از طرفی وجود ناهنجاری‌های اخلاقی نظیر خشونت و یا بی‌تفاوتی در قبال محیط زیست و حقوق همشهریان بسیار به چشم می‌خورد، از اهمیت و ضرورت مطالعه‌ی بیشتری برخوردار است.

در این پژوهش به دنبال بررسی تأثیر مؤلفه‌هایی همچون اعتماد اجتماعی، پایگاه اجتماعی، عام‌گرایی و دینداری بر میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان می‌باشیم که هر یک از آنها به نحو مقتضی دارای ابعاد و مؤلفه‌هایی هستند که به طور حتم در تحقیق مورد سنجش قرار گرفته و تأثیرات آنها را بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

تعریف مفاهیم و چارچوب نظری تحقیق

مفهوم مسؤولیت‌پذیری و انواع آن

واژه مسؤولیت یا مسؤولیت‌پذیری به تنهایی اشاره به حس وظیفه‌شناسی، پاسخگو بودن و تعهد دارد (آقابخش، ۱۳۷۹: ۵۰۵). به نقل از خوشبین، (۱۳۹۰: ۲۱۰). این واژه در رشته‌های فلسفه، جامعه‌شناسی، حقوق و روانشناسی به کار رفته است. جان استوارت میل از فیلسوفانی است که در مقاله "در مورد آزادی" از این واژه استفاده کرده و در ادامه وبر با طرح واژه‌ی "اخلاق مسؤولیت" زمینه ورود آن را به جامعه‌شناسی فراهم کرد (بیرهورف، ۱۳۸۷: ۲۳۱).

مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، ابعاد و سطوح

نقش فرایند مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه را باید پاسخگویی به انتظارات دیگران دانست که ناشی از نقشهای اجتماعی است که جامعه به افراد تجویز می‌کند و یا افراد کسب می‌کنند. در واقع اجتماعی شدن مسؤولیت‌ها، همان آموزه‌ها و شیوه‌های مدنی است که به افراد تجویز می‌شود و یا کسب می‌گردد (میامی، ۱۳۹۱: ۵۵). مسؤولیت‌پذیری اجتماعی از منظر جامعه‌شناختی در سه سطح خرد، میانی و کلان قابل مطالعه است. در سطح خرد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان احساس تعهد و کنشی که تک افراد در قالب نقشهای خود نسبت به یکدیگر دارند، در نظر گرفته می‌شود. مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس که هدف این پژوهش می‌باشد در این سطح از تبیین قرار دارد.

در سطح میانی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در ارتباط با گروه، سازمان و مانند آن مطرح می‌گردد. مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شرکتها و سازمان‌های تولیدی در قبال مشتریان و ارباب رجوع در این سطح از بررسی قرار دارد. در سطح کلان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دولت-ملت‌ها در نظام جهانی مطرح می‌گردد. (Sklair, and Miller. ۲۰۱۰: ۴۷۵-۴۸۶)

"بلکبرن" در کتاب خود ضمن تأکید بر نقش تعیین‌کننده‌ی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در رسیدن به توسعه‌ی پایدار، معتقد است می‌توان آن را در قالبها و ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی، و زیست محیطی بررسی کرد (Blackburn, ۲۰۰۷: ۵). از نظر "کاک بدس" نیز برحسب موقعیت‌های گوناگون حیات اجتماعی پنج نوع شهروند سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی، و مجازی وجود دارند (Kakabadse, ۲۰۰۹: ۵) و بنابراین پنج نوع مسؤولیت‌پذیری اجتماعی عبارتند از: مسؤولیت‌پذیری سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی و مسؤولیت‌پذیری در فضای مجازی. در این تحقیق با تلفیق نظر و سنخ‌شناسی "بلکبرن" و "کاک بدس" و در نظر گرفتن ویژگیهای جامعه‌ی مورد تحقیق که مردم شهر بندرعباس می‌باشند، معتقدیم می‌توان ابعاد اصلی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم را به پنج بعد تقسیم کرد: بعد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، و زیست محیطی

بعد اجتماعی: این بعد به پایگاه اجتماعی افراد و مجموعه‌ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقشهای خود با دیگران در کنش متقابل هستند، مربوط است. (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۵)

بعد اقتصادی: اقتصاد به عنوان نهادی اقتصادی-اجتماعی دربرگیرنده‌ی سه حوزه کلی تولید، توزیع و مصرف است که افراد یک جامعه به عنوان کنشگران آن، در هریک از این حوزه‌ها حقوق و وظایفی دارند که ملزم به رعایت آن هستند. از قبیل سرمایه‌گذاری و راه‌اندازی کارگاه‌ها و فعالیت‌های تولیدی که سبب افزایش تولید و اشتغال‌زایی می‌شود، یا صرفه‌جویی و استفاده‌ی بهینه از کالاها و خدمات برای فراهم شدن زمینه‌ی رشد اقتصادی در جامعه و جلوگیری از هدر رفتن منابع که می‌تواند نشان‌دهنده‌ی مسؤولیت‌پذیری فرد در جامعه‌ی مدنی باشد. (همان: ۲۱۳)

بعد سیاسی: در جامعه‌شناسی و بویژه رویکرد کارکردگرایانه، سیاست به عنوان نهاد

اجتماعی برای حفظ نظام اجتماعی دارای کارکرد است. در درون نظام سیاسی، به نظر پارسونز قدرت نقشی معادل پول ایفا می‌کند. روابط افراد و گروه‌های مختلف در موقعیت‌های سیاسی، وجه سیاسی به خود گرفته و عملکرد آنان در این حوزه می‌تواند طیف گسترده‌ای از آگاهی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها، اعمال و درخواست‌های سیاسی را شامل شود (همان: ۲۱۴-۲۱۵).

بعد فرهنگی: از نظر دانشمندان علوم اجتماعی، حوزه‌ی فرهنگی بیانگر صورت‌های نمادین ارتباطات و تعاملات اجتماعی است. عسکریان فرهنگ را مجموعه‌ای از آگاهی‌های اندوخته شده به وسیله‌ی فرد می‌داند که انواع ارزش‌های او را برای استمرار زندگی به وجود می‌آورد و سه نوع فرهنگ را معرفی می‌کند. فرهنگ ملی که پذیرش فرد را در جامعه ممکن می‌کند، فرهنگ قومی که فرد را به تباری خاص مربوط می‌سازد و فرهنگ جهانی (بین‌ملت‌ها) که در قالب پیمان‌های سیاسی و فرهنگی کشورها مطرح است (عسکریان، ۱۳۸۵: ۱۳۶-۱۳۷). این حوزه که در جامعه‌شناسی به عنوان حوزه‌ی نرم نیز به کار می‌رود، اهمیت بسزایی دارد زیرا جامعه و افراد تشکیل‌دهنده‌ی آن به واسطه‌ی این ارزش‌ها و باورها و نمادهای مشترک است که معنا پیدا می‌کند و در قالب آن هویتشان تعریف می‌شود.

بعد زیست‌محیطی: امروزه محیط زیست و طبیعت به دلیل رشد بی‌رویه‌ی جمعیت و شهرنشینی و نیز گسترش صنایع گوناگون و تکنولوژی که پیامدهایی همچون آلودگی هوا، نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، تخریب لایه‌ی ازن و... دارد، مورد تهدیدی قرار گرفته است و طرح موضوعاتی مانند شهروند زیست‌محیطی و شهروند جهانی نشان‌دهنده‌ی اهمیت این بعد از مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در جامعه‌ی کنونی می‌باشد؛ به این معنا که شهروندان باید با کنترل رفتارهای پرخطر نسبت به محیط زیست و تلاش برای بهبود شرایط آن در جهت انجام مسؤلیت اجتماعی خود گام بردارند (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۷).

با توجه به مطالب عنوان شده می‌توان نتیجه گرفت که مسؤلیت‌پذیری اجتماعی دلالت بر احساس تعهد و رفتار مسؤولانه افراد به عنوان کنشگر اجتماعی دارد که در قالب

نقشهای خود نسبت به جامعه و ارزشهای جمعی آن در ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی ایفا می‌کنند.

علاوه بر ابعدی که برای مسؤولیت‌پذیری اجتماعی برشمردیم، از منظر نگرش به مسؤولیت‌پذیری اجتماعی سه سطح شناختی، عاطفی و عملکردی مد نظر قرار گرفته است.

«سطح شناختی» مسؤولیت‌پذیری اجتماعی که تاحدی به نحوه و چگونگی آگاهی فرد از دنیای پیرامون مربوط می‌شود و به رشد دامنه‌ی اطلاعات و آگاهی‌های فرد از انواع مسؤولیت‌های اجتماعی و اعتلای مهارت‌های عقلانی جهت تحلیل و تفکر در مورد این مسؤولیت‌ها دارد (عزیزی شمایی، ۱۳۸۸: ۶۸).

«سطح عاطفی» مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، ایجاد انگیزه، نگرش و عواطف مثبت به انواع مسؤولیت‌های اجتماعی است به طوری که فرد نسبت به پذیرش انواع مسؤولیت‌های اجتماعی و ایفای فعالانه آنها در جامعه برانگیخته می‌شود. (همان)

«سطح عملکردی» پذیرش مسؤولیت از ابعاد مهم در آموزش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی است. ارائه‌ی آگاهی‌ها و مهارت‌های عقلانی لازم برای درک انواع مسؤولیت‌های اجتماعی و عواطف مثبت شکل گرفته در خصوص انواع مسؤولیت‌های اجتماعی، بعد عملکردی رشد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را تشکیل می‌دهد (عزیزی شمایی، ۱۳۸۸: ۶۸).

چارچوب نظری

نظریه‌های مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را می‌توان در دو دسته‌ی خردنگر و کل‌نگر تقسیم‌بندی کرد. خردنگرها سطح تحلیل خود را به سطح خرد تقلیل داده و شکل‌گیری مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را به عوامل فردی و موقعیت کنشگر نسبت می‌دهند ولی کل‌نگرها مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را براساس خصوصیات و عوامل ساختاری تبیین می‌کنند.

"چلبی" معتقد است میزان احساس مسؤولیت، تکلیف و تعهد نسبت به قاعده‌ی اخلاقی در قبال جمع، تابعی از میزان استحکام اجتماعی جمع است. این جمع می‌تواند یک جمع دونفره در سطح خرد یا یک جمع میلیونی در سطح کلان باشد که اگر به "ما" یا

اجتماع تبدیل شود و دارای درجه‌ای از انسجام و وحدت اجتماعی شود، در این صورت برای عمل اخلاقی اعضای خود تولید انرژی عاطفی و احساس تعهد و مسئولیت می‌کند. به اعتقاد چلبی، تعلق و تعهد اجتماعی، دو عنصر اساسی در تعریف مفهوم «اجتماع» است (چلبی، ۱۳۷۵: ۶۹). از نظر چلبی، این احساس تعلق به همراه تعهد اجتماعی، همان مهم‌ترین پیش‌نیاز احساس شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی است.

از نظر "هانس بیرهورف" روانشناس اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی را به عنوان یک ویژگی شخصیتی عالی در افراد می‌داند که در روابط با دیگران و در موقعیتهای گوناگون و در عمل خود را نشان می‌دهد. از نظر او داوطلبانه بودن عمل مسئولیت اجتماعی به آن ارجح و منزلت بالا می‌بخشد. در مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوعی کنترل درونی بر فرد حاکم است که برای برقراری روابط مبتنی بر همدلی، توجه به حقوق دیگران و به طور کلی نظم اجتماعی اهمیت دارد. از نظر وی دو مفهوم "همدلی و احساس گناه" با مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه‌ی تنگاتنگ دارد (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۱۹).

"میلر" نیز در کتاب "کنش اجتماعی" از دو نوع کنش فردی و اجتماعی یاد کرده و مسئولیت‌پذیری و اخلاق مسئولیت را لازمی کنش جمعی می‌داند. او ضمن اشاره به سه نوع مسئولیت یعنی مسئولیت طبیعی، مسئولیت مبتنی بر نقش و مسئولیت اخلاقی، توجه به حقوق را اصلی‌ترین عنصر در آنها می‌داند. به نظر میلر عامل وابستگی افراد به یکدیگر و درگیری آنها در امور گوناگون جامعه، عامل مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌باشد. (Miller. ۲۰۰۴: ۲۳۴-۲۴۵).

به نظر "پارسونز" تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی از ویژگیهای شخصیتی افراد است که تحت تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی قرار دارد. وی معتقد است ما در جامعه با مسأله‌ای به نام انتقال ارزش‌های اساسی به افراد روبرو هستیم و این ارزشها هستند که کیفیت عمل افراد را تعیین می‌کنند. پارسونز همانند دورکیم، دلیل پذیرش ارزشها و هنجارها توسط اعضای جامعه را درونی کردن آنها توسط افراد می‌داند که از این طریق ارزشها و هنجارها جزو اعتقادات درونی، امتیازات شخصی و انتظارات افراد از یکدیگر

می‌شود. به عبارتی او اجتماعی شدن را عامل مهم و مؤثر بر تعهد معرفی می‌کند (ورسلی، ۱۳۸۸: ۷۳). او نظم اجتماعی را به اجزاء خردتری تقسیم می‌کند و معتقد است هر کدام از این اجزاء در داد و ستد با اجزای دیگر قرار دارند. وی معتقد است در درون هر یک از خرده‌نظامها و موقعیتهای، کنشگران با توجه به نقشهای خود در جهت رفع نیازهای یکدیگر و نیز کل نظام اجتماعی ایفای نقش می‌کنند؛ بنابراین مسؤلیت‌پذیری افراد و نهادها برای نظم بخشیدن به نظام اجتماعی مهم است. تعهد و مسؤلیت‌پذیری در رفتار کنشگران در قالب موقعیتهای اجتماعی، آنجا که عرصه‌ی تعاملات و کنشهای اجتماعی است، قابل بررسی است (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۲۰). پارسونز با تأکید بر عام‌گرایی آن را یکی از عوامل اجتماعی مؤثر در افزایش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی کنشگران می‌داند. عام‌گرایی یکی از عناصر ساختی نظام کنش در فرایند انتخابهای دوتایی است که کنشگر در موقعیت انجام عمل باید براساس استانداردهای عام نقش، با دیگران برخورد کند. این نوع عمل و تصمیم‌گیری نقطه‌ی مقابل خاص‌گرایی خواهد بود که در آن دامنه‌ی قضاوت و عمل محدود به کنشگران آشنا می‌باشد (استونز، ۱۳۷۹: ۱۵۷؛ روشه، ۱۳۷۶: ۷۰). به نظر پارسونز چنانچه افراد دامنه تصمیم‌گیری و قضاوت اجتماعی را به کل نظام گسترش دهند، شاهد افزایش توجه به منافع جمعی و ارزشهای نوع دوستی و به طور کلی مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در جامعه خواهیم بود. این عامل بویژه در جوامعی که دارای تنوع قومی هستند بسیار دارای اهمیت است (خوشبین، ۱۳۹۰: ۲۲۱).

"بوردیو" از نظریه‌پردازان سرمایه‌ی اجتماعی در نظریات خود و در تحلیل کنش اجتماعی به عامل پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد تأکید داشت و از نظر او این عامل در نحوه‌ی تفکر، عملکرد و سبک زندگی افراد نقش مهمی دارد. افکار بوردیو در مورد سرمایه‌ی اجتماعی تعبیری است برای تأکیدش بر تضاد طبقاتی: روابط اجتماعی برای افزایش توانایی کنشگر برای پیشبرد منافعش به کار برده می‌شود و سرمایه‌ی اجتماعی منبعی است برای کشمکش اجتماعی (Sabatini, ۲۰۰۵: ۴). او معتقد است اندیشه و عملکرد کنشگران اجتماعی بیش از هر چیز تحت تأثیر ساخت‌های اقتصادی و اجتماعی است و با شناخت این ساخت‌ها می‌توان عملکرد افراد را در موقعیتهای گوناگون

اجتماعی پیش‌بینی کرد. به نظر بوردیو افراد در درون طبقه و پایگاه اقتصادی و اجتماعی خود به تدریج عادت‌واره‌هایی بدست می‌آورند که هر یک از آنها (سبک زندگی، نوع خوراک، پوشاک، علایق و سلايق) بر نحوه‌ی نگرش، تصمیم‌گیری و عملکرد آنها تأثیر می‌گذارد (ممتاز، ۱۳۸۳: ۲۷). براین اساس به نظر می‌رسد میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در طبقات گوناگون متفاوت باشد.

"پاتنام" در تعریف خود از سرمایه‌ی اجتماعی می‌نویسد: منظور از سرمایه‌ی اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد و هنجارها و شبکه‌هاست که می‌توانند با تسهیل اقدامات هماهنگ کارایی جامعه را بهبود بخشند (Putnam, 1995: 67). پاتنام اعتقاد دارد "اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل، شبکه‌های مشارکت مدنی و همکاری موفقیت‌آمیز متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند. وجود نهادهای همکاری جویانه کارآمد مستلزم مهارت‌ها و اعتماد بین اشخاص است اما آن مهارت‌ها و این اعتماد نیز به نوبه‌ی خود به وسیله همکاری سازمان یافته تلقین و تقویت می‌شوند." (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰۹). همچنین اعتقاد دارد عهدشکنی، بی‌اعتمادی، فریب و حيله و بهره‌کشی، انزوا و بی‌نظمی را در یک جو خفقان‌آور دورهای باطل تشدید می‌کنند (همان: ۳۰۳)؛ بنابراین از نظر وی اعتماد یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و دموکراسی به حساب می‌آید.

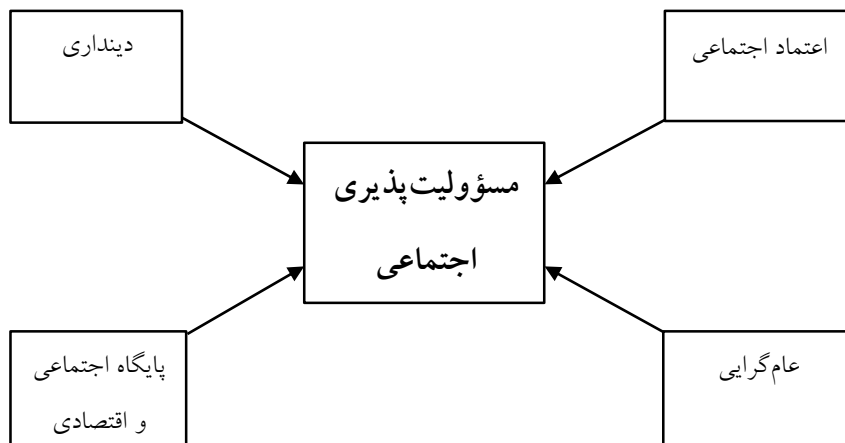
"زتومکا" با ملازم دانستن اعتماد اجتماعی با جامعه‌ی اخلاقی معتقد است اجتماع اخلاقی بیشتر با احساس تعلق، اعتماد، احساس مسؤولیت و تعهد نسبت به دیگرانی که با آنها دارای ارزشها، منافع و اهداف مشترک است، سر و کار دارد. یک اجتماع اخلاقی روابط افراد با یکدیگر را به شکل "ما" تعریف می‌کند. مقوله‌ی ما در قالب سه الزام اخلاقی یعنی اعتماد، وفاداری، و اشتراک مساعی با دیگران جلوه می‌کند. اعتماد اشاره به این دارد که ما از دیگران انتظار عمل صادقانه داشته باشیم. وفاداری هم یعنی التزام به عدم نقض اعتماد در قبال کسانی که به ما اعتماد کرده‌اند. اشتراک مساعی نیز دربرگیرنده‌ی این مهم است که در روابط به منافع دیگران توجه داشته و نسبت به آنان مسؤولیت‌پذیر باشیم حتی اگر انجام وظیفه و مسؤولیت‌پذیری ما با منافع شخصی مان در

تعارض باشد. (زتومکا، ۱۳۸۴: ۲۰۱-۲۰۴).

همانطور که قبلاً هم اشاره کردیم مسؤولیت‌پذیری اجتماعی عبارت است از احساس تعهد و رفتار مسؤولانه‌ای که افراد به عنوان کنشگران اجتماعی در قالب نقش‌های خود در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی بروز می‌دهند. در واقع مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دارای ابعاد فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی است. همچنین سه سطح شناختی، عاطفی و عملکردی در مسؤولیت‌پذیری اجتماعی وجود دارد. در این تحقیق تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی افراد بررسی می‌شود که مؤلفه‌های تعیین‌کننده و تأثیرگذار مورد نظر و متغیرهایی که مورد بررسی قرار می‌گیرند عبارتند از: پایگاه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، دینداری و عام‌گرایی. با توجه به مبانی نظری مطرح شده و متغیرهای مورد نظر برای بررسی، از رویکرد تلفیقی برای دست یافتن به چارچوب نظری مناسب و تبیین عوامل تأثیرگذار فوق بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی بهره می‌بریم؛ بنابراین از نظریه‌ی بورديو در تبیین اثر پایگاه اقتصادی و اجتماعی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، زتومکا و پاتنام در تبیین تأثیر اعتماد اجتماعی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، پارسونز در تبیین عام‌گرایی و تأثیر آن بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و نظریه‌ی دورکیم در تبیین تأثیر دینداری بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، استفاده خواهیم کرد.

با توجه به مطالب عنوان شده، مدل تحلیلی تحقیق در تبیین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی براساس متغیرهای مستقل ذکر شده ترسیم می‌گردد.

مدل تحلیلی تحقیق

فرضیه‌های تحقیق:

- ۱- بین عام‌گرایی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان ارتباط وجود دارد.
- ۲- بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی افراد با مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۳- بین میزان اعتماد اجتماعی افراد با مسئولیت‌پذیری اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۴- بین دینداری با مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتباط وجود دارد.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در تحقیق انجام شده، پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته بوده است که پس از تأیید روایی و پایایی، مورد استفاده قرار گرفته و داده‌ها جمع‌آوری شده‌اند. ضرایب پایایی ابزار سنجش هریک از متغیرهای مورد نظر در این تحقیق (مسئولیت‌پذیری اجتماعی، عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، دینداری) در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول محاسبه‌ی ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق

جدول ۱

ردیف	متغیر/گویه‌های سنجش متغیر در پرسشنامه	آلفا
۱	مسئولیت‌پذیری	۰/۷۱۸
۲	اعتماد اجتماعی	۰/۷۱۳
۳	دینداری	۰/۷۰۶
۴	عام‌گرایی	۰/۷۴۶

جامعه‌ی آماری شامل افراد ۱۸ سال به بالای ساکن شهر بندرعباس است که طبق سرشماری سال ۹۰، جمعیت شهر ۳۱۱۸۵۱ نفر می‌باشد. در تحقیق حاضر حجم نمونه با

فرمول کوکران^۱ ۳۸۴ نفر برآورد گردید که با هدف کاهش خطای ناشی از ریزش نمونه‌ها در مرحله‌ی نمونه‌گیری ۴۰۰ نفر انتخاب شدند.

روش نمونه‌گیری در این تحقیق، روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است که اطلاعات با مراجعه‌ی حضوری به مناطق مشخص شده، بلوکها و خانه‌های مشخص شده، جمع‌آوری شده‌اند.

یافته‌های تحقیق:

مشخصات پاسخگویان:

طبق نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر، میانگین سنی پاسخگویان ۳۳ سال است وضعیت تأهل پاسخگویان هم نشانگران است که ۶۸/۲٪ متأهل و ۳۱/۸٪ پاسخگویان متأهل هستند بنابراین بیشتر آنان متأهل بوده‌اند. بیشترین تعداد مربوط به افراد با تحصیلات دیپلم و پیش‌دانشگاهی بوده و کمترین تعداد مربوط به افراد بی‌سواد است. بیشتر پاسخگویان (۲۷٪) آنها زنان خانه‌دار و کمترین (۱/۵٪) آنها دارای مشاغل درمانی (پزشک، پرستار و بهیار) هستند. بررسی درآمد پاسخگویان نیز نشانگران است که بیشتر پاسخگویان (۴۵٪)، دارای پایین‌ترین درآمد (۴۰۰ تا ۸۰۰ هزار تومان) هستند. همچنین ۳۷٪ پاسخگویان دارای درآمد بین ۸۰۱ هزار تومان تا یک میلیون و ۲۰۰ هزار تومان بوده و تنها ۲٪ از آنان دارای درآمد ۲ میلیون تومان به بالا بوده‌اند. بدین ترتیب از نظر پایگاه اقتصادی بیشتر پاسخگویان در سطح پایین قرار دارند.

توصیف متغیر وابسته (مسئولیت‌پذیری اجتماعی):

با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های این تحقیق، مشخص شد که ۴۲٪ مردم بندرعباس مسئولیت‌پذیری در حد خیلی زیاد، ۲۲٪ مسئولیت‌پذیری در حد زیاد، ۳۱٪ مسئولیت‌پذیری در حد کم، و ۵٪ مسئولیت‌پذیری در حد خیلی کمی دارند.

میانگین مسئولیت‌پذیری پاسخگویان ۶۱/۶ بوده که این میزان از میانه نمرات پاسخگویان (۶۱)، بالاتر است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی بالاتر از حد متوسط می‌باشد. همچنین براساس آزمون T، میانگین مسئولیت‌پذیری اجتماعی زنان بیشتر از مردان است (در زنان ۶۲/۱۱ و در مردان ۶۰/۱۳) و میانگین مسئولیت‌پذیری

متأهلان بیشتر از مجردهاست (در متأهلان ۶۱/۷۴ و در مجردها ۵۹/۶۱). یافته‌ی دیگر در تحقیق حاضر این است که میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در ابعاد گوناگون آن متفاوت است (این نتیجه در پژوهشی با عنوان "بررسی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر" در شهر همدان صورت گرفته نیز به دست آمده است) به طوری که بر اساس جدول شماره‌ی ۲، مردم شهر بندرعباس به ترتیب در بعد فرهنگی با میانگین ۸/۰۵ بیشترین میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و در بعد سیاسی با میانگین ۱۰/۴۵، کمترین میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۲- اطلاعات آماری مربوط به ابعاد متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

ابعاد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی	بُعد فرهنگی	بُعد اجتماعی	بُعد سیاسی	بُعد اقتصادی	بُعد زیست محیطی
آماره‌ها					
میانگین	۸/۰۵	۱۸/۸۶	۱۰/۴۵	۱۰/۹۴	۱۲/۷۶
میانه	۸	۱۹	۱۱	۱۱	۱۳
انحراف معیار	۱/۱۸۸	۲/۱۳۳	۲/۹۷۶	۲/۳۷۳	۱/۶۲۸
واریانس	۱/۴۱۱	۴/۵۵۲	۸/۸۵۰	۵/۶۳۰	۲/۶۴۹
کمترین نمره	۵	۱۳	۳	۳	۷
بیشترین نمره	۱۰	۲۵	۱۵	۱۵	۱۵

توصیف متغیرهای مستقل تحقیق

طبق داده‌های جدول شماره‌ی ۳، در پژوهش حاضر، در بین متغیرهای مستقل تحقیق میزان دینداری مردم شهر بندرعباس با میانگین ۲۳/۲۸ و انحراف معیار (۳/۱۶۳) در سطح بالاتر از حد متوسط قرار دارد (این یافته در پژوهش یوسف خوشبین با عنوان "بررسی مسؤولیت‌پذیری جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر" نیز به دست آمده است). در صورتی که متغیر عام‌گرایی با میانگین ۲۲/۷۳ و انحراف معیار ۴/۱۹۳، و متغیر اعتماد اجتماعی با میانگین ۱۸/۸۹ و انحراف معیار ۴/۶۵۳، در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار دارند.

جدول ۳- اطلاعات آماری مربوط به متغیرهای اصلی تحقیق

متغیرها	مسؤولیت‌پذیری	اعتماد	دینداری	عام‌گرایی
---------	---------------	--------	---------	-----------

آماره‌ها	اجتماعی	اجتماعی	اجتماعی	
میانگین	۶۱/۶	۱۸/۸۹	۲۳/۲۸	۲۲/۷۳
میانه	۶۱	۱۹	۲۳	۲۳
انحراف معیار	۶/۶۷۴	۴/۶۵۳	۳/۱۶۳	۴/۱۹۳
واریانس	۴۴/۵۴۸	۲۱/۶۵۲	۱۰/۰۰۷	۱۷/۵۸۱
کمترین نمره	۴۲	۸	۱۶	۱۲
بیشترین نمره	۷۵	۳۱	۳۰	۳۰

آزمون فرضیه‌های تحقیق

عام‌گرایی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی: براساس یافته‌های تحقیق، بین دو متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و عام‌گرایی با ۹۵ درصد اطمینان و سطح معناداری به مقدار ۰/۲۳۵ همبستگی معناداری وجود دارد. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان عام‌گرایی افراد بیشتر باشد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. براین اساس نظریه‌ی پارسونز مبنی بر تأثیر مثبت عام‌گرایی بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی تأیید می‌شود و فرضیه شماره‌ی ۱ تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

جدول ۴- بررسی همبستگی بین «مسؤولیت‌پذیری اجتماعی» و «عام‌گرایی»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۳۵	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

اعتماد اجتماعی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی: طبق نتایج حاصله بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان و مقدار ۰/۲۶۱ ارتباط معناداری وجود دارد و می‌توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان اعتماد اجتماعی افراد بیشتر باشد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. این رابطه نظریه‌ی زتومکارا که اعتماد اجتماعی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را در ارتباط می‌داند، همچنین نظر پاتنام را که اعتماد را یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی می‌داند، تأیید کرده و در نتیجه فرضیه‌ی شماره‌ی ۳ تحقیق نیز تأیید می‌شود.

جدول ۵- بررسی همبستگی بین «مسئولیت پذیری اجتماعی» و «اعتماد اجتماعی»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۶۱	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

دینداری و مسئولیت پذیری اجتماعی: براساس یافته‌های تحقیق با ۹۵ درصد اطمینان و به مقدار ۰/۲۶۱ رابطه‌ی معناداری وجود دارد؛ بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که هرچه میزان دینداری افراد بیشتر باشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. این رابطه تأییدکننده‌ی نظریه‌ی دورکیم است که اعتقاد به تأثیر دینداری و اعتقادات مذهبی افراد در بالا بردن مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان دارد (تأیید فرضیه ۴).

جدول ۶- بررسی همبستگی بین «مسئولیت پذیری اجتماعی» و «دینداری»

مقادیر	ضرایب
۰/۲۴۶	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	سطح معناداری
۴۰۰	تعداد (N)

پایگاه اقتصادی و اجتماعی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی: درباره‌ی متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی، در این تحقیق هرکدام از مؤلفه‌های درآمد، شغل و تحصیلات به طور جداگانه مورد تحلیل قرار گرفتند.

نتایج حاصله نشان داد که بین دو متغیر شغل و مسئولیت‌پذیری اجتماعی با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد یعنی نوع شغل افراد می‌تواند بر روی مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان تأثیرگذار باشد. براساس نتایج حاصله افراد شاغل در مشاغل درمانی بیشترین مسئولیت‌پذیری اجتماعی را دارند که این امر می‌تواند به دلیل حساسیت کار این افراد در رابطه با سلامت انسانها باشد و یکی از الزامات ورود به چنین

مشاغلی داشتن احساس مسؤولیت بالاست اما افراد بیکار کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند که با توجه به نداشتن هیچگونه شغل و فعالیت اجتماعی مؤثر و درگیری با دغدغه‌های شخصی زندگی خود فرد، این امر طبیعی به نظر می‌رسد.

بالا‌تربودن مسؤولیت‌پذیری افراد شاغل نسبت به افراد بیکار نیز براساس نظریه همبستگی و تقسیم کار دورکیم قابل تبیین است. از نظر دورکیم با تضعیف همبستگی مکانیکی و ایجاد همبستگی ارگانیکی^۱ افراد و گروه‌هایی که بسیار تخصصی شده‌اند دیگر خودکفا نیستند و برای بقا خود باید همکاری کنند و به یکدیگر متکی هستند (گرب، ۱۳۸۱: ۱۰۴-۱۰۲). این اتکا و همکاری سبب ایجاد تعهد می‌شود. مادامی که افراد حس تعهد و مشارکت داشته باشند یعنی حس کنند برای تحقق هدفی مشخص کار می‌کنند و خدمتی انجام می‌دهند کم کم جنبه‌های آنومیک تخفیف می‌یابد (همان، ص ۱۰۶) آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر تحصیلات و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان داد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد و سطح تحصیلات افراد می‌تواند بر روی مسؤولیت‌پذیری آنان تأثیر بگذارد. نتایج حاصله نشان داد که در مقایسه میانگین مسؤولیت‌پذیری هر کدام از مقاطع تحصیلی، فوق لیسانس‌ها بیشترین و بی‌سوادها کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند؛ بنابراین می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که هرچه سطح تحصیلات فرد بالاتر باشد، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی بیشتری خواهد داشت که می‌تواند به دلیل کسب دانش شهروندی بالاتر نسبت به افراد با سطح تحصیلات پایین‌تر باشد. این نتیجه در پژوهشی با هدف "سنجش میزان دانش شهروندی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان در فرایند جهانی شدن" که در مازندران انجام شد به دست آمده است. نتایج تحقیق مذکور نشان می‌دهد دانشجویان از دانش شهروندی بالایی برخوردارند و سطح مسؤولیت‌پذیری آنها در حد متوسط و بالاتر بوده است. همچنین نتایج آزمون همبستگی در این تحقیق نشان داده، بین دانش شهروندی و مسؤولیت‌پذیری ارتباط وجود دارد. براساس این تحقیق پایین بودن سطح دانش و آگاهی شهروندی و مهارت‌های استدلال در بین ملتها، یکی از عوامل

۱- Organic solidarity

تأثیرگذار بر سطح پایین تعهدات و مسؤولیت‌های اجتماعی آنهاست. درباره‌ی رابطه‌ی متغیر درآمد افراد با مسؤولیت‌پذیری آنان، طبق نتایج تحقیق رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. یکی از دلایل این امر را می‌توان عدم صداقت پاسخگویان در میزان درآمد آنان عنوان کرد و با توجه به اینکه زمان تکمیل پرسشنامه‌ها مقارن با طرح هدفمندی یارانه‌ها بود و نظر به اینکه مردم کشور ما و از جمله بندرعباس در این امر محافظه کار می‌باشند، می‌توان عدم وجود رابطه‌ی بین متغیرها را توجیه کرد. از طرفی با توجه به این مسأله که در جامعه‌ی کنونی ما بویژه در بندرعباس که مهاجرپذیر و منبع مناسب برای کار و کسب درآمد است، بسیاری از افراد با سطح فرهنگی و تحصیلاتی پایین در مشاغل کاذب و سودآوری مانند دلالی و... دارای درآمد بالاتری نسبت به اقشار تحصیل کرده و شاغل در سازمانها و نهادهای مختلف هستند و با توجه به آموزشهای محدود این افراد و توجه بیشتر برای کسب درآمد (بویژه که بعضی از این افراد درکنار خانواده نیز نیستند) به طبع مسؤولیت‌پذیری کمتری دارند و درآمد بالای آنان نشان‌دهنده‌ی مسؤولیت‌پذیری بیشتر نخواهد بود.

جدول ۷- رابطه‌ی بین شغل و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

(جدول ANOVA)

سطح معناداری	F	مجدور میانگین	درجه‌ی آزادی	مجموع مجدورات	مقادیر واریانس‌ها
۰/۰۰۱	۳/۲۱۶	۱۳۷/۱۵۱	۸	۱۰۹۷/۲۰۹	بین گروهی
		۴۷/۶۵۳	۳۹۱	۱۶۶۷۷/۳۵۱	درون گروهی
		۳۹۹	۱۷۷۷۴/۵۶۰	جمع

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر شغل و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. جدول زیر میزان مسؤولیت‌پذیری هرکدام از گروه‌های شغلی را نشان می‌دهد؛

جدول ۸

میانگین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی	گروه‌های شغلی
-------------------------------	---------------

۶۲/۲۶	خانه‌دار
۶۷/۳۳	مشاغل درمانی
۶۱/۶۷	مشاغل آموزشی و فرهنگی
۶۲/۳۰	مشاغل نظامی و انتظامی
۶۰/۷۸	مشاغل خدماتی
۶۱/۱۲	مشاغل اداری و سازمانی
۶۱/۱۷	مشاغل تولیدی و فنی
۵۷/۱۱	بیکار
۵۸/۸۰	بازنشسته

طبق جدول میانگین‌ها، شاغلان در مشاغل درمانی بیشترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و افراد بیکار کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۹- رابطه‌ی بین تحصیلات و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی
(جدول ANOVA)

سطح معناداری	F	مجدور میانگین	درجه‌ی آزادی	مجموع مجدورات	مقادیر واریانس‌ها
۰/۰۰۰	۸/۴۹۲	۳۳۴/۳۳۹	۷	۲۳۴۰/۳۷۴	بین گروهی
		۳۹/۳۷۳	۳۹۲	۱۵۴۳۴/۱۸۶	درون گروهی
		۳۹۹	۱۷۷۷۴/۵۶۰	جمع

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر تحصیلات و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر با ۹۵ درصد اطمینان رابطه‌ی معناداری وجود دارد. جدول زیر میزان مسؤولیت‌پذیری هر کدام از مقاطع تحصیلی را نشان می‌دهد؛

جدول ۱۰

میانگین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی	مقاطع تحصیلی
۴۷	بی‌سواد
۶۲/۷۱	ابتدایی
۶۰/۶۰	راهنمایی

دبیرستان	۶۱/۶۷
دیپلم و پیش‌دانشگاهی	۶۲/۶۲
فوق دیپلم	۵۹
لیسانس	۶۰/۴۰
فوق لیسانس	۶۴

طبق میانگین مسؤولیت‌پذیری هر کدام از مقاطع تحصیلی، فوق لیسانس‌ها بیشترین و بی‌سودها کمترین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را دارند.

جدول ۱۱- رابطه‌ی بین درآمد و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

(جدول ANOVA)

سطح معناداری	F	مجذور میانگین	درجه‌ی آزادی	مجموع مجذورات	مقادیر واریانس‌ها
۰/۷۱۹	۰/۵۲۳	۲۳/۳۹۱	۴	۹۳/۵۶۲	بین گروهی
		۴۴/۷۶۲	۳۹۵	۱۷۶۸۰/۹۹۸	درون گروهی
		۳۹۹	۱۷۷۷۴/۵۶۰	جمع

آزمون تحلیل واریانس (آنوا) برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر درآمد و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد. در نهایت برای بررسی تأثیر تعیین‌کننده متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته مسؤولیت‌پذیری، از تحلیل رگرسیون چند متغیره بهره بردیم. نتایج این تحلیلی نشان می‌دهد که به ازای هریک واحد تغییر در متغیر اعتماد اجتماعی، به اندازه ۰/۲۹۱ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود. به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر دینداری، ۰/۱۹۵ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود و به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر عام‌گرایی، ۰/۲۱۶ تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود. همچنین به ازای هر یک واحد تغییر در متغیر سن، ۰/۰۸۶- تغییر در متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی ایجاد می‌شود.

جدول ۱۲- جدول تحلیل رگرسیون چندگانه

سطح معناداری	t	ضریب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مقادیر متغیرها
			Beta	خطای استاندارد	
۰/۰۰۰	۱۲/۱۳۳		۳/۰۸۶	۳۷/۴۳۷	مقدار ثابت (Constant)
۰/۰۰۰	۶/۳۵۰	۰/۲۹۱	۰/۰۶۶	۰/۴۱۷	اعتماد اجتماعی
۰/۰۰۰	۴/۱۶۴	۰/۱۹۵	۰/۰۹۹	۰/۴۱۱	دینداری
۰/۰۰۰	۴/۵۹۷	۰/۲۱۶	۰/۰۷۵	۰/۳۴۴	عام‌گرایی
۰/۰۶۱	-۱/۸۸۰	-۰/۰۸۶	۰/۰۲۶	-۰/۰۴۹	سن

جمع بندی و نتیجه گیری

ما در این مقاله در پی پاسخگویی به این سؤال اساسی بودیم که مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مردم شهر بندرعباس چگونه است و چه عوامل فرهنگی و اجتماعی می‌توانند در شکل‌گیری و یا افزایش آن مؤثر باشند؟ با توجه با اینکه از یک سو شهر بندرعباس به دلیل مهاجرپذیری میزبان اقوام گوناگون با فرهنگهای متفاوت در حال گسترش روزافزون می‌باشد که به تبع آن شهرنشینی افزایش چشم‌گیری می‌یابد، و از طرف دیگر داشتن شهر سالم با شهروندانی وظیفه‌شناس مستلزم داشتن احساس مسؤلیت در برابر جامعه مدنی می‌باشد، شناخت چگونگی مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مردم شهر و عوامل مؤثری که سبب افزایش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس شوند، از اهمیت زیادی برخوردار است.

بر اساس نتایج بدست آمده از این تحقیق، مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس بالاتر از حد متوسط می‌باشد و مسؤلیت‌پذیری آنان در ابعاد گوناگون متفاوت است. به طوریکه بیشترین مسؤلیت‌پذیری مردم شهر بندرعباس در بعد فرهنگی، و کمترین مسؤلیت‌پذیری آنان در بعد سیاسی است.

از میان عوامل فرهنگی - اجتماعی مؤثر مورد بررسی در این پژوهش، اعتماد اجتماعی تأثیر بیشتری بر مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس دارد (نتیجه‌ی تحقیق یوسف خوشبین با عنوان "بررسی مسؤلیت‌پذیری اجتماعی جوانان و عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر آن" نیز مؤید این امر است). به طوری که با افزایش یا کاهش این

متغیر، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی افراد افزایش یا کاهش می‌یابد. این رابطه نظریه‌ی زتومکا را تأیید می‌کند که معتقد است اعتماد اجتماعی سبب احساس مسؤولیت و تعهد افراد نسبت به دیگرانی که با آنها دارای ارزشها، منافع و اهداف مشترکی هستند، می‌شود. همچنین نظر پاتنام را که اعتماد را یکی از ابعاد مهم سرمایه‌ی اجتماعی و منبع اصلی جامعه‌ی مدنی و زمینه‌ساز تعهد مدنی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی می‌داند، تأیید کرده و در نتیجه فرضیه‌ی شماره‌ی ۳ تحقیق و رابطه‌ی این متغیر با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس مورد تأیید قرار می‌گیرد. از آنجا که مسؤولیت‌پذیری اجتماعی عملی اختیاری و در جهت منافع جمعی است، توجه افراد به مسؤولیت‌هایشان به عنوان یک شهروند در جامعه، مستلزم وجود اعتماد به دیگران و نهادهای مختلف اجتماعی است؛ بنابراین اعتماد به دلیل اینکه می‌تواند اعمال افراد را در موقعیتهای مختلف قابل پیش‌بینی کند، می‌تواند زمینه‌ساز نظم اجتماعی نیز باشد.

متغیر عام‌گرایی نیز یکی دیگر از متغیرهای الگویی پارسونز در مواجهه با موقعیتهای گوناگون اجتماعی است، با توجه به وجود اقوام گوناگون و غیربومی در بندرعباس، بر روی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر تعیین‌کننده‌ای دارد. براساس نتایج پژوهش حاضر، بین دو متغیر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و عام‌گرایی با ۹۵ درصد اطمینان و سطح معناداری به مقدار ۰/۲۳۵ همبستگی معناداری وجود دارد؛ بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که هرچه میزان عام‌گرایی افراد بیشتر باشد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان نیز بیشتر خواهد شد. بر این اساس نظریه‌ی پارسونز و تأکید وی بر عام‌گرایی به عنوان یکی از عوامل اجتماعی مؤثر در افزایش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در رفتار کنشگران تأیید می‌شود و فرضیه‌ی شماره‌ی ۱ تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

رابطه‌ی متغیر دینداری با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نیز در این تحقیق تأیید شده است. براساس نتایج حاصل از تحقیق، بین متغیر دینداری و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی با ۹۵ درصد اطمینان و به مقدار ۰/۲۴۶ رابطه‌ی معناداری وجود دارد. اینگونه به نظر می‌رسد که آموزه‌های مذهبی و دینی در کنترل جنبه‌های منفی مدرنیته از جمله توجه به منافع فردی در مقابل منفعت جمعی، مؤثر باشد؛ بنابراین می‌توان گفت که هر قدر دینداری

بیشتر شود، احساس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس نیز افزایش می‌یابد (تأیید فرضیه‌ی شماره‌ی ۴). این رابطه‌ی تأییدکننده‌ی نظریه‌ی دورکیم است که به تأثیر دینداری و اعتقادات مذهبی افراد در بالا بردن مسؤولیت‌پذیری اجتماعی آنان اعتقاد دارد. به نظر دورکیم کاهش در اعتقادات و دینداری افراد، زمینه‌ی بی‌هنجاری اجتماعی را فراهم می‌کند و با توجه به آن می‌توان از ناهنجاری در جامعه کاست. به عبارت دیگر التزام به هنجارها و انجام مناسک مذهبی در بالا بردن مسؤولیت‌پذیری کنشگران تأثیر اساسی دارد (همیلتون، ۱۳۸۷: ۱۷۸). در تحقیق مسؤولیت‌پذیری جوانان همدان که توسط یوسف خوشبین در سال ۱۳۹۰ صورت گرفت نیز رابطه‌ی معناداری بین دینداری و مسؤولیت‌پذیری به دست آمده است.

در مورد **پایگاه اجتماعی و اقتصادی** افراد نیز به این نتیجه دست یافتیم که شغل و تحصیلات که دو مؤلفه‌ی تعیین‌کننده در پایگاه اجتماعی-اقتصادی هستند می‌توانند در میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی مردم بندرعباس تعیین‌کننده باشند اما میزان درآمد رابطه‌ای را با متغیر مسؤولیت‌پذیری نشان نداد.

-پیشنهادها

با توجه به بررسی‌های انجام شده در تحقیق حاضر، پیشنهادها در دو بخش اجرایی و آموزشی و پژوهشی ارائه می‌شود.

-پیشنهادهای اجرایی

۱- آموزش افراد کم‌سواد و بی‌سواد درباره‌ی حقوق شهروندان و وظایف آنها در قبال جامعه و محیط اطراف نیز سواد سیاسی از طریق رسانه صدا و سیما با کمک کارشناسان زبده و مسؤولان شهری و یا ساخت انیمیشن و کلیپهای کوتاه، ارسال پیامک با مزامین فرهنگی مبنی بر برابری و دوستی بین همه‌ی ملل و افراد بومی و قومی مذهبی و... توسط دستگاههای فرهنگی و اجرایی برای شهروندان، تهیه و توزیع بروشور و بسته‌های تبلیغاتی، نصب بنرهای آموزشی در محلات و مکانهای تفریحی یا پرتردد و...، همچنین از طریق آموزش و پرورش و تهیه کتب درسی باروش آموزش مبتنی بر خود و انضباط مثبت، در راستای ایجاد عزت نفس و توسعه‌ی شخصیت انسانی و یادگیری ارزشهای

مشترک همه‌ی اقوام و گروه‌های موجود در جامعه و مشارکت سیاسی و احساس تعلق به کمک ایجاد فرصت‌ها یا شرایط محیطی که زمینه‌ی رشد انگیزه‌ی رفتار مسئولانه را تسهیل کند.

۲- معرفی شهروندان نمونه و تشویق مادی و معنوی آنان در جهت ایجاد انگیزه برای رفتار مسئولانه.

۳- ایجاد امنیت و برقراری عدالت بیشتر توسط دولت و مسئولان امنیتی و قضایی برای تقویت اعتماد اجتماعی که خود زمینه‌ساز مسئولیت‌پذیری اجتماعی و سیاسی افراد است.

۴- نظرخواهی مسئولان (بطور مثال اعضای شورای شهر) در امور شهری و سیاسی و اجرایی از شهروندان برای جلب مشارکت بیشتر مردم در امور سیاسی، فرهنگی، و...

-پیشنهاد‌های پژوهشی

۱- پیشنهاد می‌شود تحقیقی درباره‌ی بررسی عوامل اقتصادی و سیاسی مؤثر بر مسئولیت‌پذیری مردم بندرعباس صورت گیرد.

۲- باتوجه به اینکه در این تحقیق به صورت اجمالی به ابعاد مختلف مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته شد،

پژوهشی درخصوص ابعاد مختلف مسئولیت‌پذیری اجتماعی و عوامل مؤثر در تقویت آنها صورت گیرد.

۳- در تحقیق حاضر به دلیل محدودیت زمان و بودجه، به تأثیر متغیرهایی مانند رسانه‌های جمعی و رابطه‌ی آنها با مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته نشد که پیشنهاد می‌شود در پژوهش دیگری به آن پرداخته شود.

منابع:

- استونز، راب. (۱۳۷۹). "متفکران بزرگ جامعه‌شناسی"، ترجمه‌ی مهرداد میردامادی، چاپ اول، نشر مرکز: تهران.
- بیرهورف، هانس ورنر. (۱۳۸۷). "رفتارهای اجتماعی مطلوب"، ترجمه‌ی رضوان صدقی‌نژاد، چاپ دوم، تهران: نشر گل آذین.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۰). "دموکراسی و سنت‌های مدنی"، ترجمه‌ی محمدتقی دلفروز، تهران: نشر غدیر.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵). "جامعه‌شناسی نظم تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی"، چاپ پنجم، تهران: نشر نی.
- روشه، گی. (۱۳۷۶). "جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز"، ترجمه‌ی عبدالحسین نیک‌گهر، چاپ اول، تهران: انتشارات تبیان.
- زتومکا، پیتر. (۱۳۸۴). "اعتماد یک نظریه جامعه‌شناسی"، ترجمه‌ی فاطمه گلابی، تبریز: نشر مترجم، چاپ اول.
- گرب، ادوارد. (۱۳۸۱). "نابرابری اجتماعی: دیدگاه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک و معاصر"، ترجمه‌ی احمدرضا غروی‌زاد؛ محمد سیاهپوش، تهران: نشر معاصر.
- ورسلی، پیتر. (۱۳۸۸). "نظریه‌های جامعه‌شناسی نظم" ترجمه‌ی سعید معیدفر، جامعه‌شناسان، رقعی (شومیز)، چاپ اول، تهران.
- همیلتون، ملکم. (۱۳۸۷). "جامعه‌شناسی دین" ترجمه‌ی محسن ثلاثی، چاپ اول، تهران: نشر ثالث.
- خوشبین، یوسف. (۱۳۹۰). "مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان و عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر آن"، نشر فصلنامه علوم اجتماعی، شماره‌ی ۵۹.
- عزیزی شمامی، مصطفی. (۱۳۸۸). "ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن"، فصلنامه‌ی مطالعات برنامه درسی.
- عسکریان، مصطفی. (۱۳۸۵). "جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند"، فصلنامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، شماره‌ی ۱۷، سال پنجم.

- ممتاز، فریده. (۱۳۸۳)، "معرفی طبقه از دیدگاه بورديو"، پژوهشنامه‌ی علوم انسانی، شماره‌ی ۴۱ و ۴۲، بهار و تابستان.
- میامی، حسن. (۱۳۹۱). "تأملی بر فرایند جامعه‌پذیری مسئولیت اجتماعی جوانان"، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره‌ی ۷۳ و ۷۴، بهمن و اسفند.

۹۱

- Blackburn.R.(۲۰۰۷).The Sustainability Handbook; The complete Management Guide to Achieving Social,Economic,and Environmental Responsibility, First published by Earthscan in the UK and USA ,Londo
- Kakabadse,Andrew And Kalu N.(۲۰۰۹). Citizenship A Reality Far From Ideal, Cranfield University, UK And Auburn University, US, published by Palgrave Macmillan palgrave ,New York
- Miller,Seumas.(۲۰۰۴).Social Action: A Teleological Account, Published by The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Putnam,R(۱۹۹۵b),The Prosperous community: Social Capital and Public life, The American Prospect, Spring
- Sabatini.F.(۲۰۰۵),Social Capital as Social Networks.A New Framework for Measurement,available at:www.socialcapitalgateway.org
- Sklair.L and Miller.D.(۲۰۱۰).Capitalist globalization,corporate social responsibility and social policy Critical Social Policy.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی